योऽहमज्ञानसंमोहादज्ञया संप्रवृत्तवान्। ससङ्गयाहं निःसङ्गः स्थितः कालमिमं त्वहं।
अनयाऽहं वशीभूतः कालमेतन्न बुद्धवान्। उत्तमध्यमनीचानां तामहं कथमावसे।
समानयाऽनया चेह सहवासमहं कथं। गच्छाम्यबुद्धभावत्वादेषेदानीं स्थिरो भवे।
सहवासं न यास्यामि कालमेतद्धि वञ्चनात्। वञ्चितोऽस्म्यनया यद्धि निर्विकारो विकारया।
न चायमपराधोऽस्या ह्यपराधो ह्ययं मम। योऽहमत्राभवं सक्तः पराङ्मुखमुपस्थितः। ११४९
ततोऽस्म्यरूपोरूपासु स्थितो मूर्त्तिष्वमूर्त्तिमान्। अमूर्त्तश्चापि मूर्त्तात्मा ममत्वेन प्रधर्षितः।
प्राकृतेन ममत्वेन तासु ताखिह योनिषु। निर्म्ममस्य ममत्वेन किं कृतं तासु तासु च।
योनीषु वर्त्तमानेन नष्टसंज्ञेन चेतसा। मम मात्राऽनया कार्य्यमहङ्कारकृता त्वया।
आत्मानं बहुधा कृत्वा येयं भूयो युनक्ति मां। इदानीमेष बुद्धोऽस्मि निर्म्ममो निरहङ्कृतः।
ममत्वमनया नित्यमहङ्कारकृतात्मकं। अपेत्याहमिमां हित्वा संश्रयिष्ये निरामयं। ११५५
अनेन साम्यं यास्यामि नानयाऽहमचेतया। चेमं मम सहानेन नैकत्वमनया सह।
एवं परमसम्बोधात् पञ्चविंशोऽनुबुद्धवान्। अक्षरत्वं नियच्छेत त्यक्त्वाक्षरमनामयं।
अव्यक्तं व्यक्तधर्म्माणं सगुणं निर्गुणन्तथा। निर्गुणं प्रथमं दृष्ट्वा तादृग्भवति मैथिल।
अक्षरक्षरयोरेतदुक्तं तव निदर्शनं। मयेह ज्ञानसम्पन्नं यथा श्रुतिनिदर्शनात्।
निःसन्दिग्धञ्च सूक्ष्मञ्च विबुद्धं विमलं यथा। प्रवक्ष्यामि तु ते भूयस्तन्निबोध यथाश्रुतं। ११६०
सांख्ययोगौ मया प्रोक्तौ शास्त्रद्वयनिदर्शनात्। यदेव शास्त्रं सांख्योक्तं योगदर्शनमेव तत्।
प्रबोधनकरं ज्ञानं सांख्यानामवनीपते। विस्पष्टं प्रोच्यते तत्र शिष्याणां हितकाम्यया।
वृहच्चैवमिदं शास्त्रमित्याहुर्विदुषो जनाः। अस्मिंश्च शास्त्रे योगानां पुनर्व्वेदे पुरःसराः।
पञ्चविंशात्परं तत्त्वं पश्यते न नराधिप। सांख्यानान्तु परं तत्त्वं यथावदनुवर्णितं।
बुद्धमप्रतिबुद्धत्वाद्बुध्यमानञ्च तत्त्वतः। बुध्यमानञ्च बुद्धञ्च प्राहुर्योगनिदर्शनं। ११६५
इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्व्वणि मोक्षधर्म्मपर्व्वणि वशिष्ठकरालजनकसंवादे नवाधिकत्रिशतोऽध्यायः ॥ ३०९ ॥
॥ वशिष्ठ उवाच ॥ अथ बुद्धमथाबुद्धमिमं गुणविधं शृणु। आत्मानं बहुधा कृत्वा तान्येव प्रविचक्षते।
एतदेवं विकुर्व्वाणो बुध्यमानो न बुध्यते। गुणान् धारयते ह्येष सृजत्याक्षिपते तदा।
अजस्रं त्विह क्रीडार्थं विकरोति जनाधिप। अव्यक्तबोधनाच्चैव बुध्यमानं वदन्त्यपि।
न त्वेव बुध्यते व्यक्तं सगुणं तात निर्गुणं। कदाचित्त्वेव खल्वेतदाहुरप्रतिबुद्धकं।
बुध्यते यदि वा व्यक्तमेतद्वै पञ्चविंशकं। बुध्यमानो भवत्येव सङ्घात्मक इति श्रुतिः। ११७०
अनेनाप्रतिबुद्धेति वदन्त्यव्यक्तमच्युतं। अव्यक्तबोधनाच्चापि बुध्यमानं वदन्त्युत।
पञ्चविंशं महात्मानं न चासावपि बुध्यते। षड्विंशं विमलं बुद्धमप्रमेयं सनातनं।
सततं पञ्चविंशञ्च चतुर्विंशञ्च बुध्यते। दृश्यादृश्ये ह्यनुगतं स्वभावेन महाद्युते।
अव्यक्तमत्र तद्ब्रह्म बुध्यते तात केवलं। केवलं पञ्चविंशञ्च चतुर्व्विंशं न पश्यति।